

УДК 340.1:343.21

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

С.Л. САРЖАН, кандидат юридичних наук, докторант,
Національна академія Служби безпеки України

У даній науковій статті розглядаються поняття і сутність юридичних фактів у сфері правоохоронної діяльності крізь призму загальної теорії держави та права, конституційного, цивільного, трудового та інших галузей права.

Юридичний факт, правовідносини, фактичний склад, правові наслідки.

Система юридичних фактів окремої галузі права має враховувати специфіку предмета правового регулювання, його методів та механізму дії. Тому теорія юридичних фактів конкретної галузі права має розглядати як окрему спеціально-правову теорію. **Метою** статті є розкриття існуючих закономірностей чи правил, що визначають відповідні ознаки галузевих юридичних фактів та складів, стосовно діяльності СБУ.

Із здобуттям Україною незалежності, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. питання теорії юридичних фактів набувають особливої актуальності. Тематика досліджень розвивається шляхом поглибленої розробки вказаних проблем і одночасно поповнюється новими напрямками. Збагачення проблематики пояснюється поступовим розширенням завдань теорії юридичних фактів у зв'язку з новим етапом розвитку суспільства, виникненням приватної власності, розширенням договірної свободи суб'єктів господарювання та запровадження різноманітних його організаційно-правових форм. У цих умовах на перший план висувається завдання за допомогою системи юридичних фактів забезпечити своєчасним, виваженим та ефективним впливом права на суспільні відносини. Тому висвітлення способів підвищення ефективності правового регулювання адміністративних відносин за допомогою юридичних фактів, розробка спеціальних прийомів впливу юридичних фактів на ці відносини, розкриття соціального механізму походження фактів є досить перспективним для подальшого розвитку теорії юридичних фактів галузі в тому числі адміністративно-правових відносин у сфері національної безпеки.

Законодавство, що регулює сферу правоохоронної діяльності, не містить як визначення поняття юридичного факту, так і навіть його основних ознак. В. Савіньї називає юридичними фактами події, які

породжують виникнення чи закінчення правовідносин [1, с. 847]. Це визначення не повною мірою розкрило зміст юридичного факту. З погляду О.С. Іоффе [2, с. 119–120], юридичні факти є підставою виникнення цивільних прав і правовідносин. На думку В.І. Синюкова, поняття юридичного факту повинно акумулювати такі якості, ознаки, відображеного явища, які надають факту чітку якісну характеристику. При цьому під юридичним фактом він розумів реальну життєву обставину, що визначена в системі спеціальних юридичних ознак, яка є юридичною основою для настання правових наслідків [3, с. 9–10]. М.П. Карпушин вважає юридичними фактами обставини, за яких люди набувають право чи зобов'язуються на певну поведінку [4, с. 75]. Е.І. Козлова та О.Е. Кутафін під юридичним фактом розуміють подію чи дію, яка тягне за собою виникнення, зміну чи припинення правовідносин [5, с. 16]. М.Г. Александров, у свою чергу, вказує, що юридичний факт – це взагалі всі обставини, з якими діюче право пов'язує виникнення, зміну або припинення юридичних відносин [6, с. 219]. О.І. Процевський стверджує, що юридичні наслідки фактів можуть виражатися як у виникненні, зміні або припиненні правовідносин, так і в набутті певних прав та обов'язків [7, с. 81]. С.С. Алексєєв та П.С. Пацурківський називають юридичними фактами конкретні життєві обставини, з якими юридична норма пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових наслідків (правовідносин) [8, с. 163; 9, с. 203]. Водночас, на думку В.Б. Ісакова, юридичними фактами є конкретні соціальні обставини (події, дії), що породжують відповідно до норм права настання правових наслідків (виникнення, зміну чи припинення правових відносин) [10, с. 7].

У юридичній енциклопедії подано дещо інше визначення юридичного факту: «Юридичний факт – один з елементів правовідносин: певні життєві обставини, ситуації, з якими юридичні норми пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Юридичними називаються ті факти, які тягнуть за собою правові наслідки, конкретизують зміст взаємних прав та обов'язків сторін» [11, с. 524].

У науці конституційного права до проблеми юридичних фактів тією чи іншою мірою зверталися у своїх дослідженнях такі вчені-конституціоналісти, як М. Баглай, В. Журавський, В. Коток, В. Кравченко, С. Кравчук, О. Кутафін, В. Лазарєв, В. Лучін, А. Махненко, О. Миронов, В. Основін, Т. Синцова, В. Погорілко, С. Равін, Я. Уманський, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький та ін.

У конституційно-правовій доктрині під юридичними фактами розуміються конкретні життєві обставини, з якими конституційно - правові норми пов'язують виникнення, зміну та припинення конституційних правовідносин. Вже з цього визначення проглядається своєрідність юридичних фактів. По-перше, це – конкретні життєві обставини, елементи об'єктивної соціальної дійсності; по-друге, це – обставини, визнані нормами права, прямо чи побічно закріплені в законодавстві [12].

Незважаючи на всю різноманітність думок вчених-конституціоналістів щодо питання про предмет правового регулювання конституційного права, всі вони так чи інакше підтримують або підтримували положення про владний характер відносин, що регулюються нормами конституційного права.

Норми Конституції України, розміщені у розділі «Загальні положення», що визначають основи народовладдя в Україні, основні принципи її внутрішньої та зовнішньої політики, є основоположними для всіх галузей права. Такі норми Конституції України, в переважній їх більшості, реалізуються не безпосередньо, а шляхом прийняття нормативно-правових актів, що є джерелами права як конституційного, так і інших галузей. У такому разі конституційні правовідносини, що виникають під час реалізації таких норм права, ніби розчиняються у правовідносинах інших галузей права. Юридичні факти, що є підставами виникнення таких правовідносин, є юридичними фактами відповідно інших галузей права. Власне, ці юридичні факти не мають специфічних конституційно-правових особливостей. На відміну від таких юридичних фактів, юридичні факти, що є підставами виникнення конституційних правовідносин, пов'язаних зі здійсненням різних форм народовладдя, з реалізацією державними органами влади та органами місцевого самоврядування їх повноважень тощо, є характерними лише для галузі конституційного права [13, с. 13].

Ми підтримуємо точку зору Т. Синцової, яка у своїй праці зазначала, що, хоча більшість юридичних фактів у конституційному праві представлені у формі юридичних актів, проте слід зауважити, що підставою для їх прийняття, зазвичай, є певна ситуація в сфері матеріальних умов життя суспільства [14].

Одним із перших галузевих досліджень у нашій державі було окреме дослідження юридичних фактів саме у трудовому праві. Зокрема вказувалося, що юридичні факти трудового права – це конкретні обставини реальної дійсності, з якими норми трудового права пов'язують настання юридичних наслідків, тобто виникнення, зміну, припинення трудових і суміжних з ними правовідносин, окремих прав та обов'язків суб'єктів, встановлення інших правових наслідків. Під іншими правовими наслідками у цьому визначенні мається на увазі встановлення окремих правомочностей, відміну дії інших юридичних фактів тощо [15, с. 43].

Окремий погляд на юридичний факт мають А.В. Малько та О.С. Родіонов, які є дослідниками правового режиму у російському законодавстві. Вони вказують, що безпосередньо у законодавстві закріплюються лише «технічні», базові частини правового режиму, яким відповідають основні елементи механізму правового регулювання. Інші складові категорії режиму, як-от: юридичні факти, правовідносини, юридична відповідальність перебувають за межами нормативного акта – в реальному житті, в соціальній сфері, поза формами права. Юридичний факт як модель, визначається відповідно у гіпотезі норми права. Однак це

не означає, що разом з нормою права він буде включений у текст нормативного акта. Посилання на нього як на основу вступу норми права в дію є, проте сам він повинен виникнути в конкретній ситуації, тільки визначеній нормою права [16, с. 22]. Викладене дає підстави стверджувати, що юридичний факт є складовою категорією правового режиму, але перебуває за межами нормативного акта, хоча і визначений у гіпотезі правової норми. З таким твердженням важко погодитися, оскільки юридичний факт за своєю природою не може існувати поза формами права. Крім того, на нашу думку, посилання на те, що юридичний факт є основою для вступу норми права в дію, зводить саме поняття юридичного факту нанівець. Юридичний факт є елементом правового регулювання, який приводить у дію такий механізм у цілому, породжуючи рух правовідносин, а не лише основою для вступу норми права в дію. До того ж норми права, в гіпотезі яких визначені юридичні факти, не існують самі собою, а в своїй сукупності об'єднані в тому чи іншому нормативному акті. Отже, твердження вчених про те, що юридичні факти можуть визначатися в гіпотезах правових норм та не включатися разом з такою нормою до нормативного акта, суперечить загальній теорії права [17].

У підручниках з фінансового та податкового права українські вчені також трактують поняття «юридичний факт». Зокрема, Г.В. Бех, О.О. Дмитрик та Д.А. Копильник зазначають, що юридичний факт – конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення податкових правовідносин. Це, по-перше, факти реальної дійсності; по-друге, факти, передбачені нормами податкового права; по-третє, факти, що спричиняють певні юридичні наслідки [18, с. 19]. Дещо по-іншому формулює це поняття О.П. Орлюк [19, с. 50], яка під юридичними фактами розуміє життєві обставини, що приводять у дію норми права, в результаті чого настають певні наслідки – виникають, змінюються або припиняються правові відносини.

В.Г. Баландін визначає юридичні факти у податковому праві як конкретні обставини реальної дійсності, що визначені в нормах права та з якими пов'язують виникнення, зміну чи припинення податкових правовідносин, а також виникнення певних прав та обов'язків у їх суб'єктів. Таке визначення є суб'єктивною думкою автора, яка склалася у межах уже сформованої системи поглядів учених, що існують у теорії фактології [17].

Отже, наведені визначення з історичних позиції або трудового, конституційного, цивільного, податкового, чи фінансового права свідчать: їх автори у головному дотримуються єдиної доктринальної точки зору про те, що юридичні факти є нічим іншим як явища, з якими пов'язане виникнення, зміна або припинення правових відносин. Всі інші відмінності цієї дефініції відображають лише специфіку тієї або іншої галузі права або суб'єктивні погляди цих авторів.

Із зазначеного випливає завдання дати ще не існуюче авторське визначення юридичних фактів з позиції національної і державної безпеки в рамках адміністративно-правової науки та конституційного права. Ці критерії дають підстави вважати юридичними фактами – державно-владну діяльність компетентних органів держави щодо внесення правових актів як важливого засобу державного управління суспільством чи події, або певні обставини, що визначені в нормах права, і обумовлюють виникнення, зміну чи припинення правовідносин у сфері національної безпеки та правоохоронної діяльності. Це положення може бути первинним, вихідним або визначальним при похідних темах дослідження шляхів формування системи національної безпеки та її удосконалення.

Список літератури:

1. Manigk A. Tatsachen, Juristische – Handwörterbuch der Rechtswissenschaft – aft. B. 5 / A. Manigk. – Berlin und Leipzig, 1928. – 847 s.
2. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1949. – 141 с.
3. Садовский Г.И. Диалектика мысли. Логика понятия как отражение сущности развития / Г.И. Садовский. – Минск : Высшая школа, 1982. – 310 с.
4. Карпушин М.П. Социалистическое трудовое правоотношение / М.П. Карпушин. – М. : Госюриздат, 1958. – 173 с.
5. Козлова Е.И. Конституционное право России / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М. : Юристъ, 1995. – 480 с.
6. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение / Н.Г. Александров. – М. : Юрид. изд-во Минюста СССР, 1948. – 336 с.
7. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений / А.И. Процевский. – М. : Юрид. лит., 1972. – 288 с.
8. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981. – Т. 2. – 1982. – 468 с.
9. Пацурківський П.С. Проблеми теорії фінансового права / П.С. Пацурківський. – Чернівці : ЧДУ, 1998. – 286 с.
10. Исаков В.Б. Проблемы теории юридических фактов : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.01. / В. Б. Исаков. – Свердловск, 1985. – 27 с. – (Свердловский юридический институт).
11. Популярна юридична енциклопедія / [Гіжевський В.К., Головченко В.В., Ковальський В.С. (кер.) та ін.] ; керівник авт. колективу В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
12. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юрид. Лит., 1984. – 128 с.
13. Данилюк Ю. Поняття та особливості юридичних фактів у конституційному праві України / Ю. Данилюк // Право України. – 2008. – № 2. – С. 13–17.
14. Синцова Т.А. Основания возникновения и динамика государственно – правовых отношений: Лекция. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1982. – 28 с.
15. Иванова З.Д. Некоторые вопросы теории юридических фактов / З.Д. Иванова. – Казань, 1957. – Т. 117. – Кн. 7. – 53 с. – (Ученые записки Казанского университета).

16. Малько А.В. Правовые режимы в российском законодательстве / А.В. Малько, О.С. Родионов // Журнал российского права. – 2001. – № 9. – С. 19–25.

17. Баландіна В.Г. Юридичні факти у податковому праві : дис. ... канд. юр. Наук : спец. 12.00.07 / Національний ун-т дер. под. служби України. – 2009. – 209 с

18. Бех Г.В. Податкове право : навч. посіб. / Бех Г.В., Дмитрик О.О., Копильник Д.А. та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 400 с.

19. Орлюк О. П. Фінансове право : навч. посіб. / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

В этой научной статье рассматриваются понятие и сущность юридических фактов в сфере правоохранительной деятельности через призму общей теории государства и права, конституционного, гражданского, трудового и других отраслей права.

Юридический факт, правоотношения, фактический состав, правовые последствия.

This research article discusses the concept and essence of the legal facts in the field of law enforcement in the light of the general theory of the state and law, constitutional, civil, labor and other areas of law.

Legal fact, the relationship, the actual composition, the legal consequences.